

De wijkatlas van Leiden Zuidwest

Een verkenning naar een gezonde
en inclusieve wijk

Colofon

Copyright © 2024 Hogeschool Leiden

Auteurs: Leendert Guijt en Arlette Hesselink (Lectoraat Eigen regie bij Fysiotherapie en Bewegzorg)

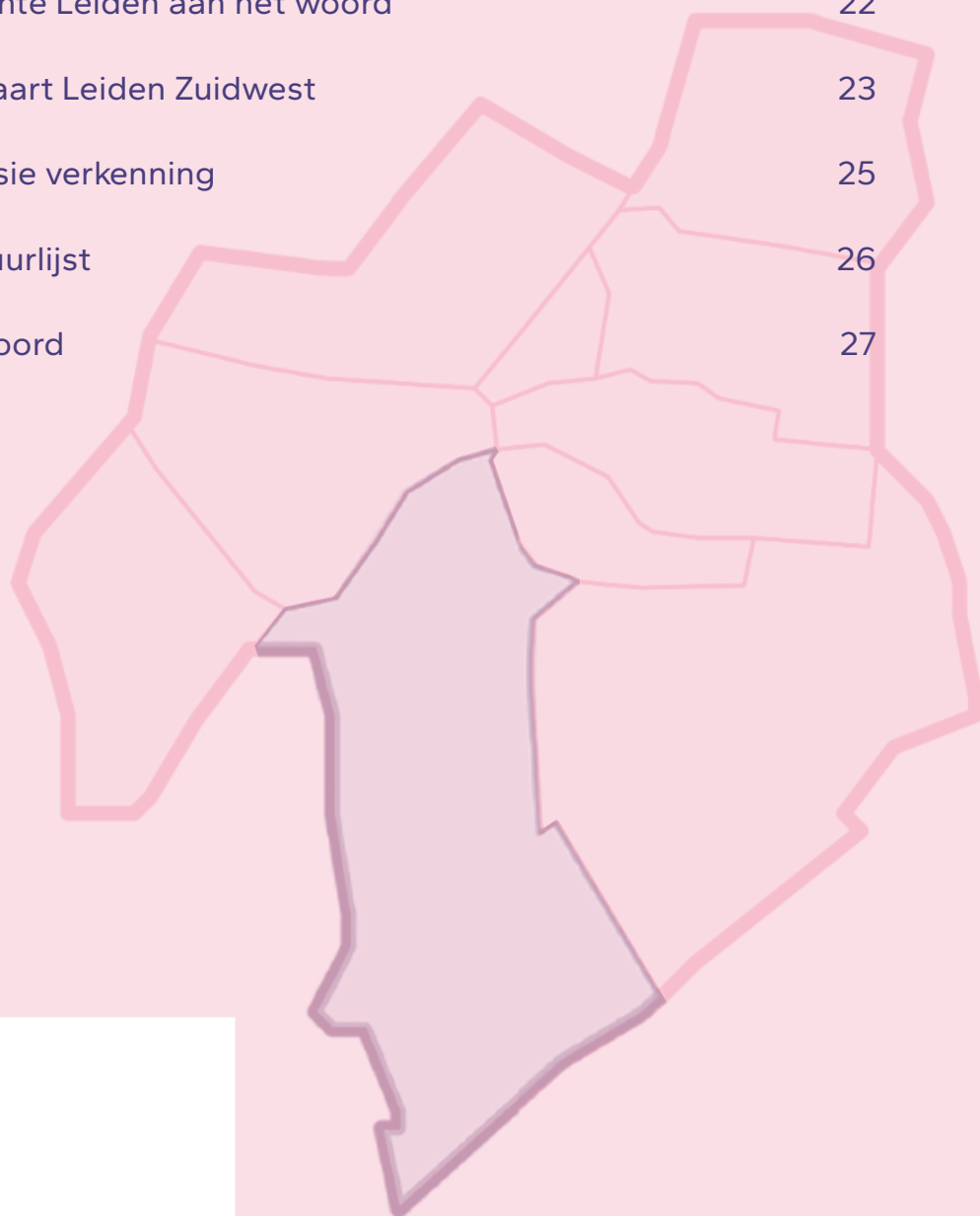
Afbeeldingen: Leendert Guijt en Ida Hoexum

Eindredactie: Petra Siemonsma (Lector Eigen regie bij Fysiotherapie en Bewegzorg) en Suzan van der Pas (Lector Sociale Innovatie)

Vormgeving en lay-out: Creja ontwerpen

Inhoud

Inleiding	5
Leiden Zuidwest in cijfers	8
De inwoners van Leiden Zuidwest aan het woord	15
Professionals en organisaties in Leiden Zuidwest	17
Zorg- en welzijns-professionals aan het woord	20
Gemeente Leiden aan het woord	22
Schatkaart Leiden Zuidwest	23
Conclusie verkenning	25
Literatuurlijst	26
Dankwoord	27

Inleiding

Voor u ligt de wijkatlas van Leiden Zuidwest. De wijkatlas is samengesteld door het lectoraat Eigen Regie bij Fysiotherapie en Beweegzorg (ERFB) en het lectoraat Sociale Innovatie (SI) van Hogeschool Leiden. De wijkatlas brengt wensen en behoeften ten aanzien van een gezonde en inclusieve leefomgeving in kaart bij inwoners en zorg- en welzijnsprofessionals gecombineerd met feiten, cijfers en beleid voor de wijk. Op basis van deze informatie gaan we samen met inwoners en professionals kijken wat nodig is om de centrale vraagstukken rond een gezonde en inclusieve wijk aan te pakken.

Een atlas is een verzameling van kaarten en informatie over een bepaald gebied en geeft een zo betrouwbaar mogelijk beeld van de werkelijkheid. Een wijkatlas wordt door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu ook wel een wijkgezondheidsprofiel genoemd (RIVM, 2018a).

Een gezonde wijk wordt als prettig ervaren, nodigt uit tot gezond gedrag en heeft een lage druk op de gezondheidszorg (RIVM, 2016). In een inclusieve wijk telt iedereen mee (JSO, 2016). Mensen worden aangesproken op hun mogelijkheden en talenten, niet op hun beperkingen. Het maakt niet uit welke culturele achtergrond, gender, leeftijd of beperkingen iemand heeft.

Om inzicht te krijgen in de gezondheid en inclusiviteit van Leiden Zuidwest is tussen mei en december 2023 een verkenning uitgevoerd. De fysieke leefomgeving, sociodemografische gegevens van inwoners, het huidige beleid en de samenwerking tussen professionals zijn in kaart gebracht. Deze informatie is verzameld via deskresearch, participatieve observatie, (in)formele gesprekken met inwoners en professionals en (in)formele bijeenkomsten. Inwoners en professionals zijn geworven door gebruik te maken van het eigen netwerk, de sneeuwbal methode, straatinterviews, een (online) enquête en tijdens activiteiten en bijeenkomsten.

In totaal zijn meer dan 100 inwoners en 50 professionals uit zorg, welzijn en publiek domein gesproken. Tijdens een gezamenlijke bijeenkomst (DromenLab) met inwoners en professionals zijn, middels interactieve werkvormen, de resultaten van de verkenning geprioriteerd. Dit is verwerkt tot een schatkaart (zie pagina 23,24).

Tijdens het uitvoeren van deskresearch zijn documenten over gezondheid, leefomgeving en leefstijl van de inwoners uit Leiden Zuidwest bestudeerd. De volgende bronnen zijn geraadpleegd:

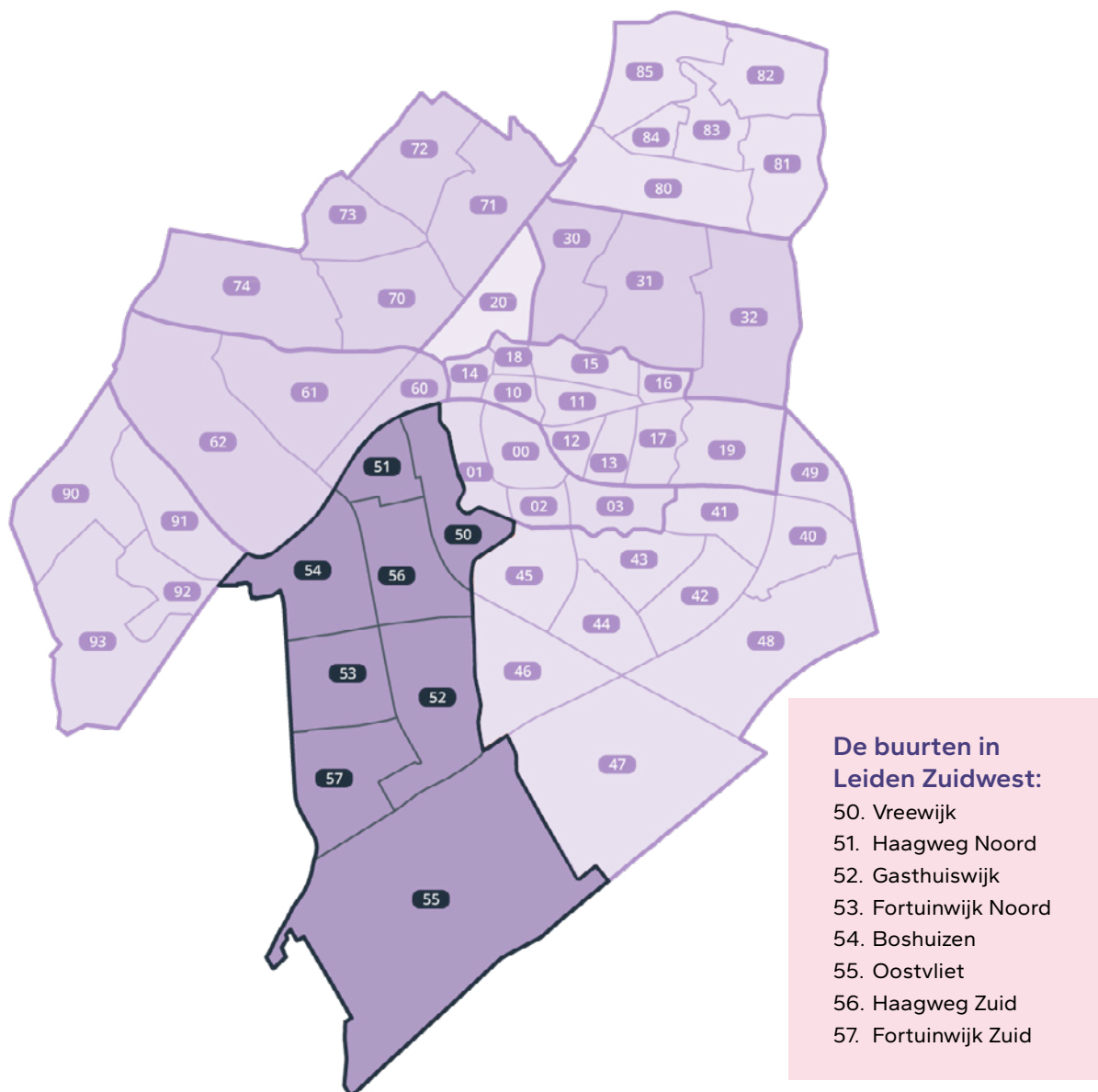
- Beleidsdocumenten van de gemeente Leiden (zoals het Lokaal Preventieakkoord, het Lokaal Sportakkoord en het ontwikkelperspectief van Leiden Zuidwest);
- Databases van het CBS, RIVM, GGD en Leiden in Cijfers;
- Documenten en websites van organisaties uit de wijk.

Ligging en afbakening

De lectoraten ERFB en SI hebben samen met de gemeente Leiden gekozen voor een inhoudelijke verkenning van Leiden Zuidwest. Deze wijk wordt gekenmerkt door relatief veel problematiek op diverse domeinen en grote gezondheidsverschillen zowel binnen de wijk als ten opzichte van Leiden (Van Leeuwen et al, 2019).

Leiden Zuidwest staat ook wel bekend als het Bos- en Gasthuisdistrict. In het noorden wordt Leiden Zuidwest begrensd door het Galgewater en de Oude Rijn, in het oosten door de Witte Singel, de Vliet, de Trekvliet en de Vrouwevaart, in het westen door de Korte Vliet en in het zuiden eindigt de wijk ter hoogte van de A4. In figuur 1 is een weergave van de verschillende wijken in Leiden te zien, Leiden Zuidwest is de paars gearceerde wijk. In de box naast de kaart zijn de namen van de buurten in Leiden Zuidwest beschreven.

Figuur 1. De wijken van Leiden en buurten in Leiden Zuidwest (Bron: Gemeente Leiden, 2022a)

Beschrijving van Leiden Zuidwest

Leiden Zuidwest is een grote naoorlogse wijk in Leiden (Manders, 2023). Uit gesprekken en beleidsdocumenten blijkt dat er een grote diversiteit is aan inwoners, hun culturele achtergrond, leeftijd en inkomensniveau (Gemeente Leiden, z.d. & 2022b). In vergelijking met andere wijken in Leiden is er ook meer variatie in woningen zoals hoogbouw, laagbouw, nieuwbouw en sociale huurwoningen. Dit levert verschillende straatbeelden op in een en dezelfde wijk.

De 'omloopsnelheid' in Leiden Zuidwest is relatief hoog en wordt getypeerd als 'roltrapwijk' (Manders, 2023). De belangrijkste oorzaak hiervoor is dat er veel relatief betaalbare woningen zijn en dat inwoners die zich verder ontwikkelen (in carrière, inkomen of door opleiding) vervolgens verhuizen naar andere delen van Leiden. Deze hoge omloopsnelheid resulteert in een minder goede sociale cohesie omdat inwoners geen relatie voelen met hun leefomgeving en sociale contacten tijdelijk zijn.

Plannen en ambities gemeente Leiden

In het Lokaal Preventieakkoord (2021) staat dat de gemeente Leiden zich inzet voor gezonde en vitale inwoners. Met verschillende organisaties en inwoners wil de gemeente bestaande initiatieven voor een gezonde leefstijl

uitbouwen, nieuwe projecten starten en investeren in samenwerkingen. Met een wijkgerichte aanpak wil de gemeente werken aan gezondheid, welzijn en vitaliteit. Het preventieakkoord noemt expliciet de wijken Noord en Zuidwest omdat de gezondheidsverschillen in deze wijken het grootst zijn.

Daarnaast wil de gemeente Leiden ook investeren in de fysieke leefomgeving in Leiden Zuidwest. Zij hebben in 2019 een toekomstplan geschreven: 'Het Ontwikkelperspectief Zuidwest' (Van Leeuwen et al, 2019). Dit perspectief is tot stand gekomen door gesprekken met inwoners en relevante stakeholders. Om een aantrekkelijk Leiden Zuidwest te creëren in 2040 zet de gemeente in op een samenwerking met bedrijven, inwoners en maatschappelijke partners. Beschreven wordt dat de inwoners in 2040 prettig moeten wonen, werken, recreëren, zich veilig voelen en allemaal moeten kunnen meedoen in een gezonde en duurzame omgeving.

In het Ontwikkelperspectief Zuidwest worden de volgende trends en voornemens beschreven:

- De trek naar het centrum en verdunning van huishoudens (minder inwoners per huishouden);
- Er wonen relatief veel 65+ers die ook zelfstandig blijven wonen;
- Een toename van sociale ongelijkheid;
- Het weer wordt extremer door klimaatverandering, wat invloed heeft op de fysieke inrichting;
- Het bouwen van nieuwe woningen (van 1500 naar 2000);
- Meer samenwerken met inwoners;
- Veel aandacht voor een sociaal verbonden, groene, duurzame en goed bereikbare wijk.

Leiden Zuidwest in cijfers

In 2023 wonen in de gemeente Leiden 127.079 en in Leiden Zuidwest 20.314 inwoners (Gemeente Leiden, z.d.). Op het Roodenburgdistrict na, wonen in Leiden Zuidwest de meeste inwoners en is de bevolkingsdichtheid, op de buurt Oostvliet na, het grootst.

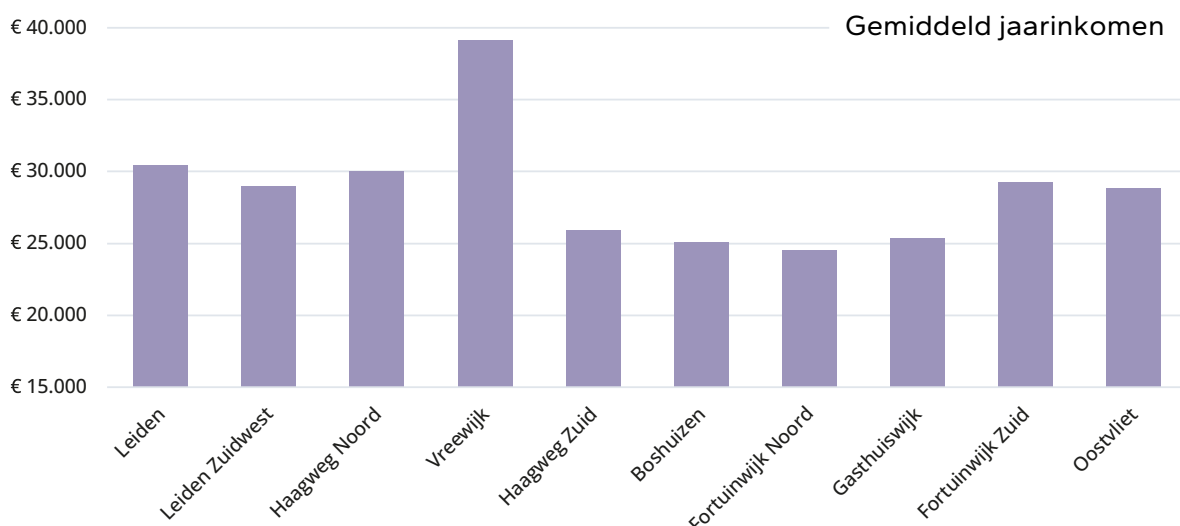
Tabel 1. Leeftijdsgroepen gemeente Leiden en (in de buurten van) Leiden Zuidwest (bron: basisregistratie personen CBS (Gemeente Leiden, z.d.))

	0-17 jaar	18-26 jaar	27-39 jaar	40-54 jaar	55-64 jaar	65+ jaar
Buurt Vreewijk	16,2%	26,3%	11,0%	16,9%	11,6%	17,9%
Buurt Haagweg-Noord	12,9%	21,8%	25,3%	17,8%	12,1%	10,2%
Buurt Gasthuiswijk	11,8%	21,9%	19,7%	16,7%	11,4%	18,4%
Buurt Fortuinwijk-Noord	11,8%	16,2%	21,0%	17,2%	11,3%	22,5%
Buurt Boshuizen	12,9%	22,1%	16,2%	14,8%	14,2%	19,9%
Buurt Oostvliet	10,6%	28,1%	15,0%	15,5%	13,9%	16,9%
Buurt Haagweg-Zuid	19,1%	11,6%	21,8%	19,3%	13,5%	14,7%
Buurt Fortuinwijk-Zuid	11,2%	11,9%	18,3%	13,3%	13,9%	31,4%
Leiden Zuidwest	13,9%	18,7%	18,8%	16,6%	12,7%	19,2%
Gemeente Leiden	14,8%	19,8%	20,4%	17,1%	11,8%	16,1%

In tabel 1 is de verdeling van de leeftijdsgroepen tussen de verschillende buurten in Leiden Zuidwest te zien. De grootste groep jonge mensen (0 tot 15 jaar) woont in Haagweg Zuid. Het percentage 65+'ers is in Leiden Zuidwest hoger dan gemiddeld in Leiden (19,2 % versus 16,1%). Dit percentage is het hoogst in de buurten Fortuinwijk Noord en Zuid.

Figuur 2 laat zien dat het gemiddeld jaarinkomen in Leiden hoger ligt dan in Leiden Zuidwest (€30.800 versus €28.000 (Gemeente Leiden, z.d.)). Op buurtniveau heeft Fortuinwijk Noord het laagst gemiddelde inkomen en Vreewijk het hoogst.

Figuur 2. Gemiddeld jaarinkomen in de buurten van Leiden Zuidwest (Bron: Gemeente Leiden, 2022b)

In Leiden heeft 33% van de inwoners een migratieachtergrond tegenover 36% in Leiden Zuidwest (Gemeente Leiden, z.d.). Op buurtniveau zijn grote verschillen te zien. Zo wonen in de buurten Haagweg Zuid, Boshuizen en Fortuinwijk Noord de meeste mensen met een migratieachtergrond (40%). De inwoners met een migratieachtergrond zijn afkomstig uit zowel westerse als niet westerse landen zoals Groot-Brittannië, Polen en Spanje, Oekraïne, Syrië en Marokko. Het aantal inwoners met een werkloosheidsuitkering (WW-uitkering) is vergelijkbaar met andere wijken in Leiden (1,1%). Het aantal inwoners met een bijstandsuitkering is boven het gemiddelde van de gemeente Leiden (5,2% tegenover 3,6%).

In tabel 2 en 3 worden gezondheidskenmerken en leefstijlfactoren van inwoners uitgezet tussen Nederland, Leiden, Leiden Zuidwest en de verschillende buurten in Leiden Zuidwest. Het meest gunstige percentage is groen gearceerd, het minst gunstigste percentage rood. Leiden Zuidwest scoort op mentale en fysieke gezondheid slechter dan Nederland en Leiden. Daarbij ervaren inwoners van Leiden Zuidwest een slechtere gezondheid, hebben zij meer stress, zijn zij vaker eenzaam en ervaren zij vaker onvoldoende regie over hun leven. Bij leefstijlfactoren zoals voldoende bewegen en overgewicht scoort Leiden gemiddeld beter dan Nederland. Het gemiddelde van Leiden Zuidwest is minder goed dan van Leiden. Wanneer de buurten van Leiden Zuidwest ten opzichte van elkaar vergeleken worden scoort Vreewijk het best en Fortuinwijk Noord en Fortuinwijk Zuid het minst goed.

Tabel 2. Mentale en fysieke gezondheid inwoners 18 jaar en ouder (diverse bronnen)

Gebied	Ervaart goede gezondheid	1 ≥ chronisch aandoening	Beperking door gezondheid	Beperking in lichaamsfuncties	Ervaart stressklachten	Ervaart eenzaamheid	Onvoldoende regie over eigen leven
Nederland	78,4%	32,5%	31,0%	15,2%	17,9%	47,0%	9,9%
Leiden	80,8%	30,7%	27,6%	12,5%	23,4%	50,2%	9,5%
Zuidwest	77,8%	32,9%	30,4%	15,6%	23,4%	53,0%	11,1%
Haagweg Noord	81,8%	29,8%	27,0%	11,4%	25,2%	51,2%	9,2%
Vreewijk	86,4%	26,9%	22,8%	7,4%	23,8%	44,4%	6,7%
Haagweg Zuid	75,5%	34,4%	32,2%	18,0%	23,8%	55,0%	12,6%
Boshuizen	78,1%	32,1%	29,6%	15,2%	24,4%	52,9%	11,1%
Fortuinwijk Noord	73,9%	35,2%	33,7%	19,6%	23,5%	57,0%	12,9%
Gasthuiswijk	76,7%	33,7%	31,6%	16,6%	23,8%	54,4%	11,8%
Fortuinwijk Zuid	75,6%	36,9%	34,5%	17,9%	18,1%	52,9%	11,6%
Oostvliet	85,2%	28,0%	24,5%	8,1%	22,2%	46,5%	6,8%

Het meest gunstige percentage is groen gearceerd, het minst gunstigste percentage rood

Tabel 3. Leefstijlfactoren inwoners 18 jaar en ouder (diverse bronnen)

Gebied	Voldoet aan Beweging richtlijn	Sport wekelijks	Overgewicht	BMI 30+	Roker	Zware drinker (4 ≥ glazen op 1 dag per week)
Nederland	49,9%	48,9%	50,8%	15,6%	17,9%	8,4%
Leiden	54,7%	54,6%	42,1%	12,1%	18,0%	10,3%
Zuidwest	52,4%	50,8%	45,1%	13,6%	18,6%	9,7%
Haagweg Noord	56,7%	56,9%	40,4%	11,4%	19,0%	10,9%
Vreewijk	60,1%	62,7%	32,6%	6,8%	16,1%	13,0%
Haagweg Zuid	52,2%	47,3%	48,3%	15,7%	19,1%	8,1%
Boshuizen	54,2%	50,9%	45,2%	13,6%	18,8%	10,6%
Fortuinwijk Noord	48,2%	45,4%	49,1%	16,1%	20,1%	8,3%
Gasthuiswijk	50,4%	49,9%	45,7%	14,1%	19,9%	10,7%
Fortuinwijk Zuid	46,8%	46,3%	50,0%	14,9%	15,8%	7,0%
Oostvliet	55,8%	61,7%	40,1%	10,1%	16,3%	10,9%

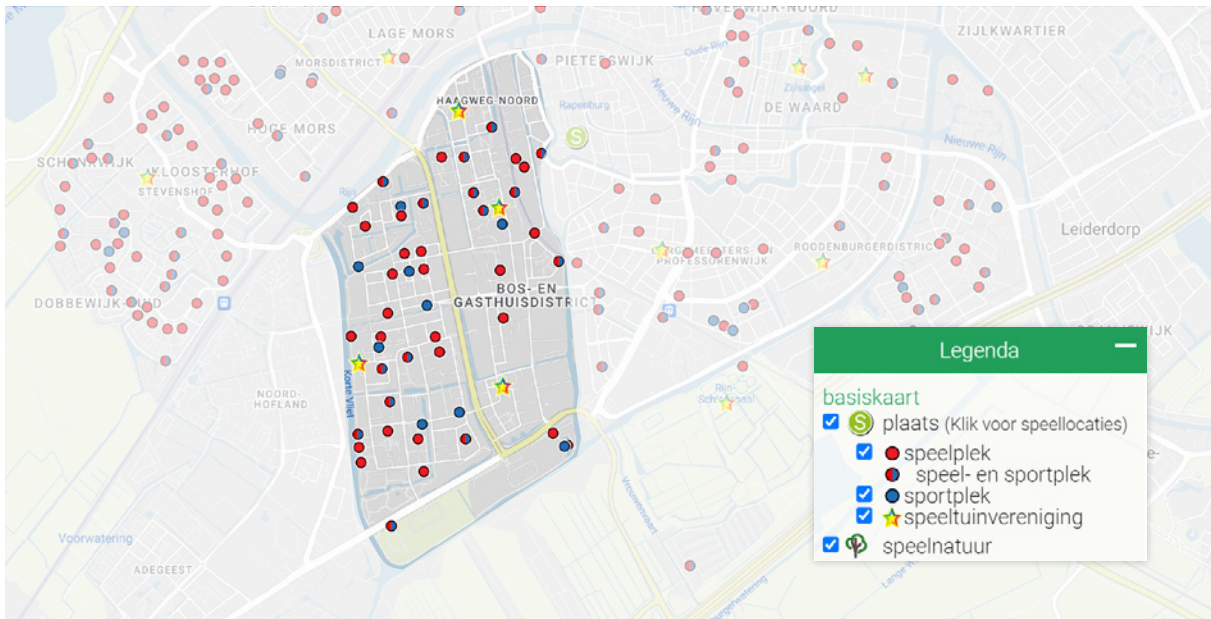
Het meest gunstige percentage is groen gearceerd, het minst gunstigste percentage rood

De fysieke leefomgeving in Leiden Zuidwest

Sport en bewegingsruimte

Figuur 3 is een weergave van alle sport en speelplekken in Leiden Zuidwest, inclusief speeltuinverenigingen en speelnatuur (BuitenSpeelKaart, z.d.). Hierin valt op dat er een groot aanbod is en ongelijk verspreid aanwezig is over de wijk. Juist in de buurten waar slechter gescoord wordt op overgewicht, voldoen aan de bewegnorm, eenzaamheid en ervaren gezondheid is minder aanbod aanwezig. Enkele inwoners, de buurtsportcoach en de seniorencoach geven aan dat de beweegplekken vooral in Haagweg Zuid aanwezig zijn.

Figuur 3. Sport en spelplekken Leiden Zuidwest (bron: BuitenSpeelKaart, z.d.).

Daarnaast is er in Leiden Zuidwest een breed aanbod aan verenigingen die sport en spel aanbieden. In Box 1 is een opsomming van alle verenigingen en sport en beweegaanbieders in de wijk te zien. In bijlage 1 wordt het totale overzicht in beweegaanbod gepresenteerd.

Box 1, beweegaanbod mei 2023 Leiden Zuidwest (diverse bronnen)

- Buurtsportcoaches (Incluzio en SOL)
- Zwembad de Vliet & Sportcomplex 1574
- Schaatsbaan de Vliet
- Basketballhal ZZ Leiden
- Hong Ying Family, Martial Arts Centre & Associatie Wing-Chun Kung-Fu
- Tennis en Padelvereniging Zuid-West
- Tafeltennisvereniging LTTV Scylla
- Voetbalclub Leidsche Voetbalclub
- Korfbalvereniging KZ Danaïden
- American Football club Lightning Leiden
- Hardloopvereniging Leiden Roadrunners
- Boulderhal Kunststof & Club Wildflower Climbing
- VrouwFit
- Boksvereniging LuckyGym
- Legends Kracht en Fittraining
- Key Town Swing
- Sportcentrum Ramdas
- Meerdere gymzalen en speeltuinen

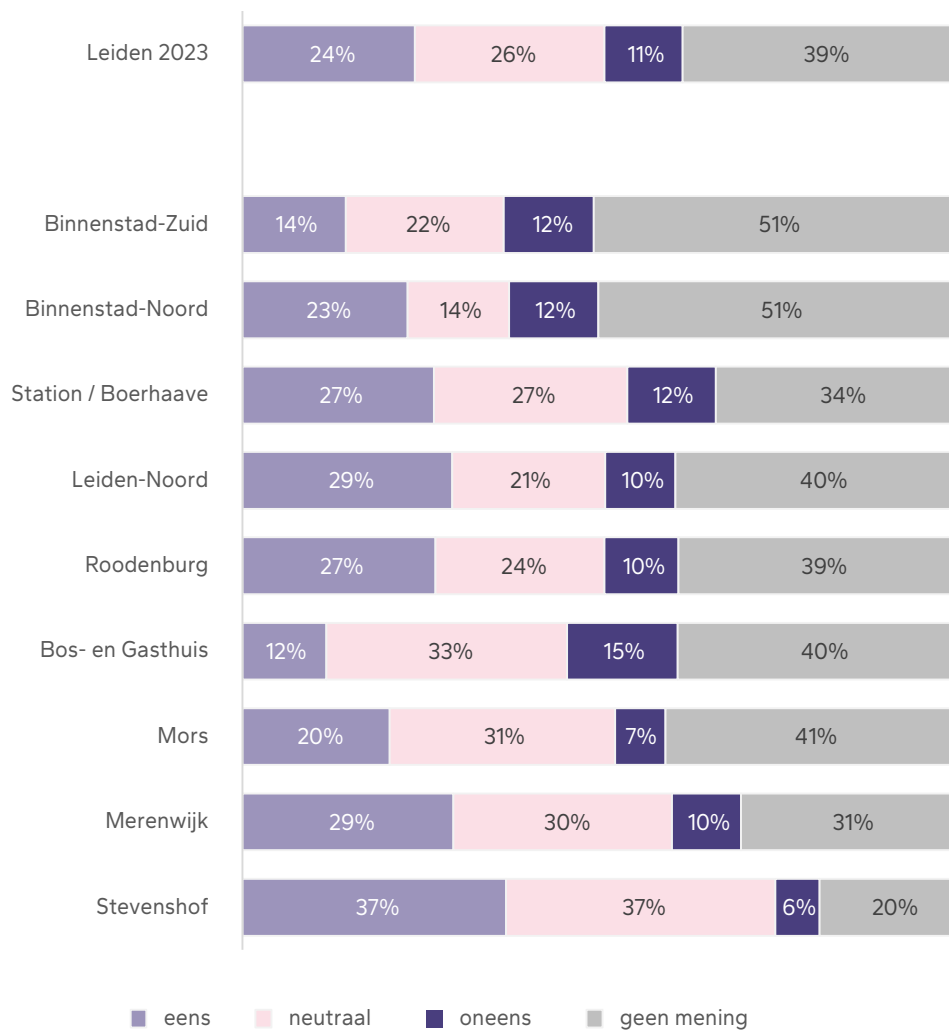
In de wijkenquête van de Gemeente Leiden, 2023 is de wijk Leiden Zuidwest het minst positief over de aantrekkelijkheid van de openbare buitenruimte om te sporten of te bewegen. In de hele gemeente is 43% tevreden, tegenover 34% in Leiden Zuidwest (Gemeente Leiden, 2023). Wel geeft 51% van de inwoners van Leiden Zuidwest aan dat er voldoende mogelijkheden zijn voor volwassenen om te sporten, bewegen of te spelen. In heel Leiden is dit 55%. Alleen de Binnenstad scoort lager (48%).

Ontmoetingsplekken

Opvallend is dat inwoners in Leiden Zuidwest het laagst scoren op plekken of mogelijkheden in de buurt om buurtbewoners te ontmoeten (Gemeente Leiden, 2023). In Leiden Zuidwest vindt 12% van de inwoners dat er voldoende plekken of mogelijkheden zijn, tegenover 24% in heel de gemeente Leiden (zie figuur 4).

Figuur 4, Percentages ontmoetingsplekken in de buurt (bron: Gemeente Leiden, 2023).

Er zijn voldoende plekken of mogelijkheden in de buurt om buurtbewoners te ontmoeten

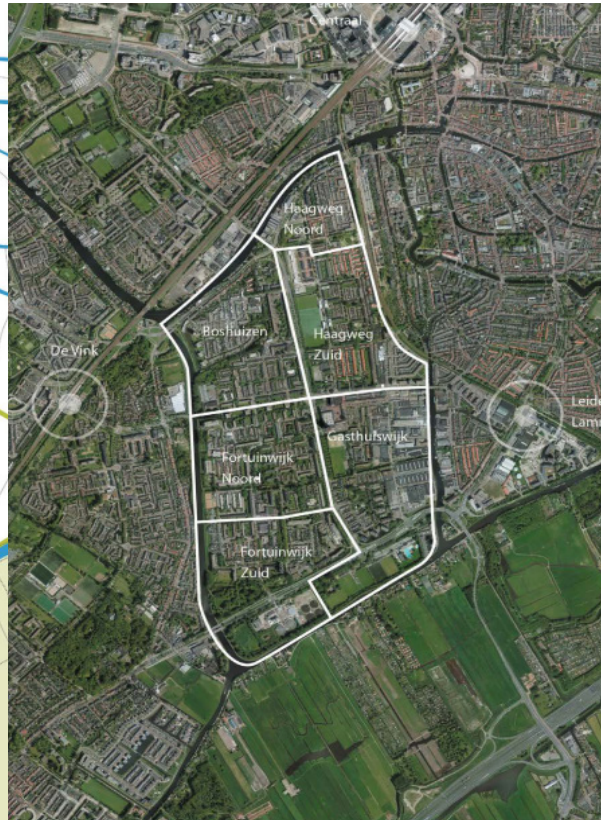

Groenvoorziening

In Leiden Zuidwest ligt het groen voornamelijk aan de buitenranden van de wijk (van Leeuwen, 2019). Dit is te zien in de figuren 5 en 6. De wijkconsulent van woningcorporatie de Sleutels en inwoners geven aan dat burens elkaar hierdoor minder ontmoeten omdat zij elkaar niet tegenkomen wanneer zij buiten recreëren. Dit heeft mogelijk een negatief effect op de sociale cohesie tussen burens. Bovendien blijkt uit onderzoek dat weinig groen in de wijk leidt tot minder bewegen. (RIVM, 2018b, Hoyng & De Zeeuw, 2020).

Figuur 5, Groen en blauwvoorziening in Leiden Zuidwest (Bron: Van Leeuwen et al, 2019)

Figuur 6, Leiden Zuidwest van bovenaf (Bron: Van Leeuwen et al, 2019)

Voorzieningen

Inwoners van Leiden geven hun buurt gemiddeld een rapportcijfer 7,9 en in Leiden Zuidwest een 7,8 (Gemeente Leiden, 2023).

Volgens het ontwikkelperspectief heeft Leiden Zuidwest een 'hoog voorzieningenniveau' (Van Leeuwen et al, 2019). Zo is in de Gasthuiswijk een relatief groot winkelcentrum genaamd 'de Luifelbaan', waar een grote diversiteit aan winkels is en een groot plein. Ook in de Fortuinwijk bevinden zich op het Wagnerplein meerdere winkels. Figuur 7 laat zien dat de meeste stedelijke voorzieningen centraal in Leiden Zuidwest liggen. Inwoners geven tijdens gesprekken aan dat vrijwel alle voorzieningen op loopafstand zijn. Wel blijkt uit interviews met inwoners dat enkelen gezellige cafés missen. Voor een gedetailleerd overzicht van alle voorzieningen in de wijk verwijst ik u naar de Stadskaart van de Gemeente Leiden. (z.d.)

Leiden Zuidwest heeft twee Buurthuizen, Buurthuis Vogelvlucht van Includio en een Buurt Ontmoetingsplek van BuZz. Beiden liggen in de buurt Haagweg Zuid. Inwoners en professionals geven aan behoeften te hebben aan meer ontmoetingsplekken en verspreid over de wijk.

Figuur 7. Fysieke kenmerken Leiden Zuidwest (Bron: van Leeuwen, 2019)

(Openbaar) vervoer

Leiden Zuidwest bevindt zich tussen drie treinstations, te weten Leiden de Vink, Leiden Lammenschans en Leiden Centraal. Ook zijn er diverse busverbindingen richting het centrum van Leiden en van en naar de stations. Langs doorgaande wegen zijn fiets- en voetpaden aangebracht. Tijdens observatie en gesprekken met inwoners is gesignaleerd dat er veel scheve stoeptegels en hoge drempels zijn, waardoor trottoirs niet altijd rollator- of rolstoelvriendelijk zijn. Dit belemmert sommige inwoners om zich makkelijk te verplaatsen. Professionals van het Sociaal wijkteam en de Seniorencoach geven aan dat er weinig tot geen transport is voor inwoners die zich niet zelfstandig buiten de deur kunnen verplaatsen. Hierdoor kunnen zij bijvoorbeeld niet deelnemen aan activiteiten in een buurthuis.

Woningen

Leiden Zuidwest is een naoorlogse wijk en komt overeen met 'een typische naoorlogse wijk met hoogbouw' (RIVM, 2018b). De wijk heeft hoogbouw woningen langs de Churchilllaan. Naast hoogbouw zijn er ook rijtjeshuizen en huizen met een voor- en of achtertuin. Sociale huurwoningen, koopwoningen, nieuwbouw en oudere woningen zijn door de hele wijk gemengd. Ook zijn er diverse studentenwoningen, zoals een flat in de buurt Boshuizen. Om een inclusieve wijk te creëren probeert de gemeente woningen voor mensen met een lagere en hogere sociaaleconomische status te mengen (Van Leeuwen et al, 2019), en gesprek wijkregisseur en de Sleutels).

De inwoners van Leiden Zuidwest aan het woord

Ruim 100 inwoners zijn bevestigd op thema's zoals: hoe ervaren zij de wijk, wat maakt volgens hen de wijk aantrekkelijk, gezond en inclusief (en wat niet), hebben zij (goed) contact met andere buurtbewoners, zijn zij bekend met het aanbod in de wijk (onder andere van Includio) en wat zou volgens hen helpen om de wijk aantrekkelijker, gezonder en inclusiever te maken.

Uit gesprekken blijkt dat wanneer inwoners spreken over 'hun wijk', zij zelden spreken over heel de wijk Leiden Zuidwest. Inwoners hebben het bij 'de wijk' over een buurt of over een straat. Inwoners benoemen dat Leiden Zuidwest divers is in leeftijd, sociaal economische status, opleiding en culturele achtergronden. Inwoners zijn wat betreft hun leefomgeving meestal tevreden over hun woonsituatie.

Een inwoner van Fortuinwijk Noord zegt: *'Ik heb vroeger in de Kooi gewoond. Ik vind de sfeer in dit buurtje toch prettiger. Het is wat minder 'volks''.*

Inwoners zijn positief over de volgende punten:

- Er zijn veel verschillende voorzieningen in de wijk en de meesten op loopafstand. Je hebt meerdere winkelcentra, parkjes, sportverenigingen. Een inwoner uit Leiden Zuidwest zegt: *'We hebben een Hoogvliet hier om de hoek. En in het weekend rijd ik even naar het plein.'*
- De wijk ligt dicht bij het centrum van de stad, maar heeft de gemoedelijkheid en de rust van een dorp;
- Een deel van de inwoners geeft aan dat er verschillende activiteiten in de wijk worden aangeboden. Onder andere de welzijnsorganisaties (Includio, BuZz en SOL) zorgen voor een groot en toegankelijk aanbod waarbij iedereen welkom is. Veel inwoners zijn echter niet op de hoogte van dit aanbod.

Er worden ook een aantal minpunten benoemd door inwoners, namelijk:

- Het aanbod en de rol van welzijnsorganisaties zijn niet bij alle inwoners bekend. Een inwoner van de Fortuinwijk Noord zegt: *'Maar waarom komen ze dan geen flyers in de bus doen, of hangen ze geen posters in de wijk van activiteiten? Vroeger zag je ook nog weleens een bakfiets met het logo van de buurtsportcoach!'*;
- Volgens sommige inwoners ontbreekt er aanbod voor bepaalde doelgroepen zoals alleen mannen, vrouwen of mensen van niet-westerse afkomst.

Een inwoner vertelt bij het DromenLab: *'Ik sport niet bij VrouwFit omdat hier een schoonheidssalon is waar mannen welkom zijn. Ik vind het niet prettig om hier mijn hoofddoek af te doen.'*;

- Armoede onder inwoners is een groot probleem in de wijk. Volgens inwoners is daardoor minder tijd en aandacht voor gezondheid en onderhouden van leefomgeving;
- In Leiden Zuidwest wonen veel oudere inwoners. Onder de oudere inwoners is er relatief veel sprake van eenzaamheid.

Een inwoner van Fortuinwijk Zuid zegt: *'Ik maak huisjes van ouderen schoon die dit niet meer zelf kunnen. Zij zijn altijd zo enthousiast wanneer ik kom. Bij een aantal dames ben ik het enige bezoek wat zij ontvangen in de week.'*;

- Leiden Zuidwest is onverzorgd en rommelig. Het gaat hierbij vooral om gebieden direct om woningen en flats heen.

Een inwoner zegt tijdens het DromenLab: *'Sommige mensen zijn niet geïnteresseerd in het onderhouden van hun tuintje.'*;

- De trottoirs en voetpaden zijn niet overal toegankelijk doordat drempels op sommige plekken te hoog zijn en tegels niet recht liggen;

Op de volgende punten lopen de meningen van inwoners uiteen:

- De hoeveelheid bewegingsruimte en groen in de wijk is voor de één voldoende en voor de ander niet. Zo zegt de ene inwoner: *'Het is in ieder geval meer dan in de rest van Leiden.'* en een ander: *'Tegenwoordig is alles hier helemaal volgebouwd'*;

- Harmonie tussen de verschillende culturele achtergronden. Bij de activiteiten van Includio en BuZz bijvoorbeeld komen mensen van verschillende culturele achtergronden bij elkaar. Echter worden 'groeperingen' in de wijk soms wel geaccepteerd, maar niet geïncludeerd.

Een inwoner van Boshuizen zegt: *'Er wonen hier best veel mensen van buitenlandse afkomst. Maar ik heb er gelukkig geen last van.'*;

- De mate van sociale contacten verschillen. Enkele inwoners geven aan dat zij met sommige delen van de wijk, soms een straat verder, geen contact en binding ervaren.

Een deelnemer van de Vitality Club zegt: *'Ik ken de mensen in mijn straat een beetje, maar ik weet niet wie er verder in deze wijk woont.'* en een inwoner van Fortuinwijk Noord zegt: *'We lopen de deur niet bij elkaar plat. Maar nu er een buurvrouwetje ziek is doen we wel afwisselend boodschappen voor haar.'*

Professionals en organisaties in Leiden Zuidwest

In Leiden Zuidwest zijn verschillende professionals en organisaties actief. Professionals vinden de samenwerking binnen en tussen zorg- en welzijn zeer belangrijk. De samenwerkingen komen langzaam op gang, hier liggen veel kansen voor verbetering en hier werken de organisaties ook actief aan. Hieronder volgen eerst de organisaties in de zorg, daarna de welzijnsorganisaties.

Gezondheidszorg in Leiden Zuidwest

Wijksamenwerkingsverband BosGasthuis (WSV)

De meeste eerstelijnszorg professionals in Leiden Zuidwest zijn aangesloten bij het WSV BosGasthuis, namelijk:

- Zes huisartsenpraktijken en bijbehorende praktijkondersteuners
 - Hortus Huisartsen
 - Huisartsenpraktijk Bevrijdingsplein
 - Huisartsenpraktijk Boshuizen
 - Huisartsenpraktijk Piest
 - Huisartsenpraktijk Vrijheidslaan
 - Wiersma- van der Hulst huisartsen
- Twee apotheken
 - Apotheek De Luifelbaan
 - Apotheek Zuidwest
- Drie fysiotherapiepraktijken
 - FMT Fysiotherapie
 - SportFysioLeiden
 - Cordesfysio
- Drie diëtetiek praktijken
 - Diëtistenpraktijk Goldsmith
 - Maaïke Boere Diëtist & leefstijlcoach
 - Diëtistenpraktijk Margot Bogaards
- Een ergotherapiepraktijk (Ergotherapiepraktijk De Boer)
- Een Verloskundigenpraktijk (Verloskundigenpraktijk De Kern)

Het WSV BosGasthuis bestaat sinds 2022. In het verleden werkten huisartsen en andere zorgprofessionals in Leiden Zuidwest vooral zelfstandig. Het WSV ziet het verenigen van zorgprofessionals als prioriteit. Daarnaast willen ze actief aandacht besteden aan de samenwerking met welzijnsprofessionals. De wijkmanager van het WSV vertelt dat zij bezig zijn om het contact met welzijnsorganisaties Includio, SOL en BuZz en de gemeente te versterken. Eén van de acties is dat zij welzijnsprofessionals uitnodigen bij themabijeenkomsten van het WSV.

Een huisarts van het WSV geeft aan dat zij nog onvoldoende kennis heeft van het aanbod van de welzijnsorganisaties. Hier ziet zij een grote kans voor het WSV. De huisarts schetst als voorbeeld een situatie in Den Haag. *'In Den Haag is er iedere week een maatschappelijk werker in de huisartsenpraktijk. Daardoor is er een veel lagere drempel om contact te maken en wordt er vertrouwen gecreëerd met patiënten.'* De POH vertelt dat zij wel korte lijnen heeft met de seniorencoach. Echter verwijst zij niet tot nauwelijks patiënten naar het Sociaal wijkteam voor Welzijn op Recept.

Inhoudelijk is het WSV op dit moment bezig met leefstijl en positieve gezondheid. Tijdens de tweede themabijeenkomst van het WSV zijn ook welzijnsmedewerkers uitgenodigd en was het thema Leiden Zuidwest in beweging. De uitkomst was dat het (beweeg)aanbod in de wijk groot is, maar dat zowel inwoners als zorgprofessionals het aanbod onvoldoende kennen.

Thuiszorg en woonzorgcentra

Er zijn meerdere thuiszorgorganisaties en woonzorgcentra in de wijk namelijk: Libertas, Gemiva, Topaz en Zorgvilla Het Gouden Hart. Professionals van Libertas en Gemiva zijn voor de verkenning geïnterviewd. Dit levert onderstaande resultaten op.

Libertas

Libertas Leiden zet zich in voor 'vertrouwde zorg dichtbij'. Libertas levert in Leiden Zuidwest thuiszorg aan ouderen, heeft twee woonzorglocaties (de Parelvisiers en Rijn & Vliet) en wijkrestaurants waar iedereen kan aanschuiven. Volgens de locatie verpleegkundige is Libertas bezig met een verschuiving van alleen zorg naar de combinatie zorg en welzijn en zet Libertas zich steeds meer in op preventieve zorg voor ouderen. Zo organiseert Libertas meerdere activiteiten voor inwoners van de woonzorgcentra en uit de wijk zoals een bingo en koersbal

De wijkverpleegkundige geeft aan dat ze wel samenwerken met andere zorg- en welzijnsprofessionals in de wijk maar dat er ook ruimte voor verbetering. Een locatie verpleegkundige van de Parelvisiers zegt: *'Er staan hier vaak genoeg zalen leeg. Ik denk dat Includio of BuZz hier ook best activiteiten kan organiseren'*.

Gemiva

Gemiva ondersteunt in Zuid-Holland mensen die door een handicap, chronische ziekte of een andere beperking zorg of ondersteuning nodig hebben. In Leiden Zuidwest heeft Gemiva de locaties Apollotoren, Boshuizelaan en de Zuidwester waar zij begeleid wonen en dagactiviteiten aanbieden voor mensen met een handicap. Hier komen inwoners vanuit de gehele regio naar toe.

Volgens de locatiemanager is Gemiva zich bewust van haar maatschappelijke rol in de wijk. Zij zoeken naar geschikte, maatschappelijke taken en samenwerkingen met ondernemers en verpleeghuizen voor hun cliënten. In andere wijken lukt het beter, daar helpen cliënten van Gemiva bijvoorbeeld bij het koffie schenken bij verpleegtehuizen of klusjes van de HEMA. De locatiemanager staat open voor nieuwe ideeën en samenwerkingen met andere partijen (en ook voor de Hogeschool en studenten).

Welzijnsorganisaties in Leiden Zuidwest

Sterke sociale basis

Sinds 2020 zijn er drie welzijnsorganisaties in Leiden actief met elk een eigen focus, beter bekend als de sterke sociale basis. Includio ondersteunt inwoners in wijken om samen te bouwen aan een betere buurt. BuZz ondersteunt mensen bij het ontwikkelen van basisvaardigheden om mee te kunnen doen in de maatschappij. SOL heeft gezond, veilig en kansrijk opvoeden en opgroeien als uitgangspunt in Leiden. Gezien de focus van onze verkenning hebben we voornamelijk met professionals van Includio gesproken.

Includio is de grootste van de drie welzijnsorganisaties. Includio is in heel Leiden actief en heeft in iedere wijk een buurthuis en een team bestaande uit een beheerder van het buurthuis, een buurtcoach, een seniorencoach, buurtsportcoaches, een mantelzorgondersteuner en vrijwilligers. In Leiden Zuidwest organiseren zij diverse activiteiten in buurthuis Vogelvlucht en in de wijk. Professionals binnen Includio hebben aangegeven graag samen te willen werken met Hogeschool Leiden. Een voorbeeld van een activiteit waarin de Hogeschool kan ondersteunen is de Vitality Club.

Sociaal wijkteam

Het Sociaal wijkteam geeft advies en ondersteuning aan inwoners die (tijdelijk) minder zelfredzaam zijn op één of meerdere leefgebieden. In tegenstelling tot de Sterke sociale basis biedt het Sociaal wijkteam geen activiteiten aan maar verwijzen zij mensen hier wel naar toe. Eén van hun diensten is Welzijn op Recept. Bij Welzijn op Recept gaat een inwoner samen met een sociaal werker kijken welke problemen er spelen en welke oplossingen er mogelijk zijn. Gedacht kan worden aan (beweeg)activiteiten, vrijwilligerswerk of gezelschap. Professionals geven aan dat de huisartsen in wisselende mate gebruik maken van Welzijn op Recept. Ten tijden van de verkenning is het aantal verwijzingen voor de onderzoeker onbekend.

Integraal Gebiedsteam Leiden Zuid (IGTO)

Het IGTO is een samenwerking van professionals en organisaties uit verschillende domeinen in Leiden Zuid, bestaande uit de wijkregisseur, de gemeente Leiden, het Sociaal wijkteam, Includio, BuZz, SOL, woningcorporaties, de politie, de GGD en scholen. Het IGTO wordt gecoördineerd door de wijkregisseur en overlegt ieder halfjaar over de problematiek in de wijk. Samen hebben de professionals drie gezamenlijk thema's geformuleerd: 'drugs en criminaliteit', 'achter de voordeur' en een 'plek voor jongeren'.

Woningcorporaties

De volgende woningcorporaties zijn actief in Leiden Zuidwest: De Sleutels, Ons Doel en Portaal. Ook woningcorporaties zetten zich in voor een gezonde en inclusieve wijk. Dit doen zij bijvoorbeeld door met inwoners in gesprek te gaan en door samen te werken met partners in de wijk. Woningcorporatie De Sleutels beheert de helft van de sociale huurwoningen in Leiden Zuidwest. Zij werken aan contact met hun huurders door gebruik te maken van buurtbezoeken, een 'buurtbus' en bewonerscommissies. De Sleutels heeft interesse om samen te werken met de Hogeschool en andere stakeholders om de wijk te verbeteren, bijvoorbeeld door hun deelname aan het IGTO en contact met het Sociaal wijkteam wanneer huurders betaalachterstanden oplopen.

De wijkconsulent van De Sleutels merkt op dat er relatief weinig sociale interactie is tussen inwoners in Leiden Zuidwest. Volgens de wijkconsulent heeft dit onder andere te maken van de manier waarop de wijk Leiden Zuidwest is gebouwd. Parkjes bevinden zich met name aan de randen van de wijk en veel inwoners hebben geen tuin of reden om buiten bij hun woning te zijn.

Zorg- en welzijns- professionals aan het woord

Volgens de professionals zijn er verschillende problemen in Leiden Zuidwest:

- Er is er relatief veel armoede in de wijk. Volgens het Sociaal wijkteam en de wijkconsulent van de Sleutels is armoede niet in één deel van de wijk of buurt geconcentreerd maar is armoede verspreid over verschillende straten of delen, zoals het Jacques Urlusplantsoen en de Boshuizerkade;
- Uit het IGTO blijkt dat er relatief veel sprake is van drugshandel & criminaliteit. Volgens de wijkagent voelen verschillende inwoners zich daardoor niet veilig op straat en gaan zij liever de deur niet uit;
- Er heerst relatief veel eenzaamheid onder oudere inwoners volgens het Sociaal wijkteam en de seniorencoach;
- Verschillende inwoners vragen niet snel om hulp, verbergen hun problemen en zijn lastig te bereiken. Het IGTO spreekt over 'problematiek achter de voordeur'. Volgens de wijkconsulent van de Sleutels komt dit mede door de manier waarop de wijk is gebouwd;
- Relatief veel inwoners beheersen onvoldoende de Nederlandse taal volgens het Sociaal wijkteam, Includio en de wijkcoördinator;
- Zowel zorg- als welzijnsprofessionals geven aan dat zij meer met elkaar willen samenwerken. Beiden proberen contact met elkaar te maken, maar ervaren dit als lastig.

De volgende punten zijn positief volgens de professionals in Leiden Zuidwest:

- Er is veel, divers en laagdrempelig aanbod van activiteiten in de wijk volgens het IGTO en meerdere welzijnsprofessionals. Ook zijn er veel nieuwe initiatieven zoals een eenzaamheidsactie, lentefeest (verbinden van mensen) en geldfestival. Meerdere welzijnsprofessionals geven aan trots te zijn op de buurthuizen in de wijk en de sfeer die er is;
- Welzijnsorganisaties Includio, BuZz, SOL en het Sociaal wijkteam werken veel en effectief met elkaar samen;
- Er is een subsidiefonds voor volwassenen en kinderen om te gaan sporten. Includio kan als intermediair fungeren om deze subsidie samen met een inwoner aan te vragen;
- Zorg- en welzijnsprofessionals hebben de behoefte om elkaar beter te leren kennen. Zij nodigen elkaar uit voor hun bijeenkomsten en activiteiten;
- Het WSV zet zich in om alle eerstelijnszorgverleners met elkaar te verbinden. Op dit moment zijn nog niet alle eerstelijnszorgverleners uit de wijk aangesloten bij het WSV;
- Het WSV is gestart met het inzichtelijk maken van alle activiteiten in de wijk voor patiënten en professionals. Voor de ordening van de informatie gebruiken zij het spinnenweb van Positieve Gezondheid op hun website (z.d.);
- Om problematiek zoals eenzaamheid onder ouderen op te sporen nodigt de seniorencoach van Includio alle inwoners van 75+ uit voor een gesprek. De seniorencoach neemt contact op met ouderen in de wijk voor een vrijblijvend gesprek over hun gezondheid, woonsituatie en sociale contacten;
- Er zijn verschillende vrijwilligersinitiatieven in Leiden Zuidwest actief zoals Thuisgekookt en Senior & Student volgens het Sociaal wijkteam.

De volgende punten zijn negatief volgens de professionals in Leiden Zuidwest:

- Er is onvoldoende samenwerking tussen zorg en welzijn volgens zowel de zorg- als welzijnsprofessionals. Zo weten bijvoorbeeld veel zorgverleners niet welke activiteiten en faciliteiten er worden aangeboden door welzijnsprofessionals;
- De buurtsportcoach, de sociaal werker en de seniorencoach zien de volgende kansen in de activiteiten van Includio:
 - Meer inzetten op aanbod voor specifieke doelgroepen zoals mensen van buitenlandse afkomst of voor vrouwen. Volgens professionals en inwoners gebeurt dit momenteel onvoldoende;
 - Het toevoegen van aanbod voor inwoners in de avonden. Volgens professionals van Includio en inwoners worden er geen activiteiten georganiseerd in de avond of weekend. Inwoners die dan tijd hebben kunnen geen gebruik maken van het aanbod van welzijnsorganisaties;
 - Het aanbod dicht bij de inwoners thuis organiseren. De seniorencoach geeft het volgende voorbeeld: Sommige inwoners zijn niet in staat om zelfstandig naar het buurthuis te komen. Daarom wil zij activiteiten dicht bij inwoners organiseren of lokaal vervoer regelen. Als voorbeeld noemt zij de Fortuinwijk en de Componistenbuurt voor ontmoetingsplekken;
- Activiteiten die professionals aan inwoners overdragen worden niet altijd even goed voortgezet. De buurtsportcoach merkt bijvoorbeeld op dat de wandelgroep is gestopt nadat de buurtsportcoach het had overgedragen aan de bewoners. Ook het Sociaal wijkteam benoemt het belang van professionals voor de groep *'Iedere winterperiode gebeurt hetzelfde. Mensen vinden het te koud en stoppen met de wandelgroep. Ze pakken het daarna helaas niet meer op.'*;
- Er is (nog) geen overkoepelende bewonerscommissie of inwonersadviesraad in de wijk. Woningcorporatie de Sleutels en de wijkregisseur geven aan moeite te hebben met het opzetten van inwonerscommissies. Volgens de Sleutels hebben veel inwoners moeite om rond te komen waardoor zij geen tijd hebben om deel te nemen aan een inwonerscommissie;
- Er is relatief weinig of onvoldoende sociale cohesie in de wijk volgens verschillende professionals. Mensen kennen elkaar niet en zorgen daardoor onvoldoende voor elkaar of hebben geen begrip voor elkaars problemen.

Gemeente Leiden aan het woord

Onlangs heeft wethouder Spijker van Economie, kennis, sport & gezondheid, aangegeven dat de gemeente Leiden 'hoge verwachtingen en ambities heeft als het gaat om de gezondheid van haar inwoners' (Inclusio Leiden, z.d.). Hierbij richt zij zich zowel op de fysieke gezondheid als mentale welzijn.

Volgens de wijkregisseur is Leiden Zuidwest 'groot en divers'. De problematiek verschilt volgens haar per buurt. In de Fortuinwijk Zuid speelt vergrijzing een duidelijke rol. In Haagweg Zuid en Fortuinwijk Noord is relatief veel multiproblematiek zoals armoede, psychische problemen en inwoners met verschillende culturele achtergronden.

Verder zijn er volgens de wijkregisseur al een aantal ontwikkelingen in de wijk, namelijk:

- Projecten in openbare ruimte (het Jacques Urlusplantsoen heeft een wijkaanpak).
- Een intensieve wijkaanpak in Boshuizen en Haagweg Zuid.
- Het 5 mei zwembad maakt plaats voor woningbouw
- Het Buurthuis in Haagweg Zuid gaat weg en er komt een nieuwe voor in de plaats
- De Luifelbaan krijgt aanpassingen voor meer ontmoeting en groen

Alle bestaande en geplande ontwikkelingen in de wijk staan beschreven in het ontwikkelperspectief van Leiden Zuidwest (Van Leeuwen et al, 2019).

Schatkaart Leiden Zuidwest

Hieronder worden de meest relevante resultaten uit de verkenning naar een gezond en inclusief Leiden Zuidwest weergegeven.

Gezondheid en leefstijl

- Er is relatief veel multiproblematiek. Gezondheidsproblemen hangen samen met onder andere armoede, eenzaamheid en een taalbarrière.
- De ervaren gezondheid is lager dan in Leiden en landelijk. De ervaren gezondheid is het laagst in Fortuinwijk Noord.
- Er zijn grote verschillen in leefstijlfactoren op buurniveau. Als voorbeeld voldoet 60% van de inwoners in Vreewijk aan de beweegrichtlijnen en 47% in Fortuinwijk Zuid.

Voorzieningen

- Inwoners vinden dat er voldoende voorzieningen zoals winkels en (sport)verenigingen zijn.
- Volgens inwoners en professionals zijn er onvoldoende ontmoetingsplekken, met name in Fortuinwijk Noord en Zuid.
- Er is veel en laagdrempelig aanbod in sport en welzijnsactiviteiten. Veel professionals en inwoners kennen het aanbod niet.
- Inwoners ervaren problemen met vervoer van en naar activiteiten van welzijnsorganisaties.

Fysieke omgeving

- Parkjes en groen bevinden zich vooral aan de randen van de wijk. Hierdoor is er weinig gelegenheid voor burens om elkaar te ontmoeten.
- Sport en beweegplekken bevinden zich verspreid door de wijk.
- Volgens inwoners en professionals zijn veel trottoirs niet rollator of rolstoelvriendelijk.
- Inwoners vinden sommige straten en delen van buurten onverzorgd.
- Sociale huur, koop en nieuwbouw woningen zijn door elkaar gebouwd om inwoners van verschillende sociale klassen met elkaar te verbinden.

Sociale omgeving

- Professionals spreken over onveiligheid door criminaliteit en drugsproblematiek. Inwoners ervaren dit in wisselende mate.
- Inwoners en professionals ervaren weinig sociale cohesie. Zo is er weinig contact tussen mensen van verschillende sociaal economische status of migratie achtergrond.
- Volgens inwoners en professionals is relatief veel eenzaamheid onder inwoners.
- Welzijnsorganisaties zien kansen voor het creëren van aanbod voor bepaalde doelgroepen, in de avonduren en dicht bij de mensen thuis.

Participatie

- Inwoners zijn niet verenigd in een bewonerscommissie of inwonersadviesraad. Professionals denken dat dit komt door onvoldoende tijd en urgentie van inwoners.
- In de wijk zijn een aantal inwoners initiatieven en vrijwilligersorganisaties aanwezig zoals kerkgemeenschappen, speeltuinverenigingen en Senior & Student.

Bevolking

- Er is een grote diversiteit aan leeftijd op buurtniveau. Zo is 31% van de inwoners van Fortuinwijk Zuid en 10% van Haagweg Noord 65+.
- Er wonen relatief veel mensen met verschillende migratieachtergronden.
- Inwoners verhuizen relatief snel waardoor zij minder waarde hechten aan hun leefomgeving en sociale contacten in de wijk.
- Relatief veel inwoners leven in armoede en het aantal inwoners met een bijstandsuitkering is hoog.

Samenwerken

- Het Wijksamenwerkingsverband BosGasthuis is recent opgericht en verenigd eerstelijns zorgprofessionals.
- De drie welzijnsorganisaties Incluzio, BuZz en SOL werken met elkaar samen.
- De gemeente, welzijnsorganisaties en maatschappelijke partners werken samen in het Integraal Gebiedsteam Leiden Zuid.
- Zorg- en welzijnsprofessionals hebben de intentie om meer samen te werken.
- Zowel zorg- als welzijnsorganisaties maken gebruik van het concept Positieve Gezondheid.

Indeling gebaseerd op RIVM Toolkit Preventie in de Wijk (2018b)

Conclusie verkenning

Het doel van deze verkenning was het in kaart brengen van de wensen en behoeften van inwoners en zorg- en welzijnsprofessionals in Leiden Zuidwest ten aanzien van een gezonde en inclusieve leefomgeving. Dit heeft geresulteerd in een rijke informatie op basis van feiten vanuit meerdere bronnen en kennis, meningen en ervaringen van inwoners en professionals. Inzichten en aangrijpingspunten over thema's als de gezondheid, leefstijl, sociale en fysieke omgeving, participatie, samenwerking en het aanbod in de wijk worden gepresenteerd in een atlas en de schatkaart.

Op basis deze verkenning zijn, samen met inwoners en professionals uit de wijk, de volgende drie hoofdthema's voor ondersteuning vanuit de lectoraten geformuleerd:

- **Inwoners participatie:** Hoe kunnen inwoners meer en beter invloed uitoefenen in de wijk?
- **Interdisciplinaire samenwerking:** Hoe kunnen zorg- en welzijnsprofessionals beter en effectiever samenwerken?
- **Bekendheid van het aanbod:** Hoe kan er beter gebruik worden gemaakt van het huidige beweeg en ontmoetingsaanbod in Leiden Zuidwest?

In 2024 worden deze drie thema's door de onderzoekers van de lectoraten, inwoners en professionals verder uitgewerkt en omgezet in concrete acties en onderzoek in de wijk.

Literatuurlijst

BuitenSpeelKaart. (z.d.). - *Spelen • sporten • bewegen*. Geraadpleegd op 25 september 2023, van <https://www.buitenspeelkaart.nl/>

Gemeente Leiden. (2023). *Stads- en wijkenquête 2023*. Dimensus Beleidsonderzoek.

Gemeente Leiden. (2022a). *Wijken in Leiden*. Geraadpleegd op 10 mei 2023, van <https://gemeente.leiden.nl/inwoners-en-ondernemers/wonen-en-bouwen/wijken-in-leiden/>

Gemeente Leiden. (2022b). *Inkomens in cijfers Leiden 2019/2020*.

Gemeente Leiden. (2021) *LEIDEN GEZOND EN VITAAL Leids preventieakkoord 2021 – 2023*. Geraadpleegd op 8 juni 2023, van <https://leidspreventieakkoord.nl/>

Gemeente Leiden. (z.d.). *Leiden in cijfers*. Geraadpleegd op 10 oktober 2023, van <https://leiden.incijfers.nl/jive>

Hoyng, J. & De Zeeuw, J. (2020). *Groen als beweegvriendelijke omgeving: een overzicht*. Allesoversport.nl. Geraadpleegd op 12 juli 2023, van <https://www.allesoversport.nl/thema/beleid/groen-als-beweegvriendelijke-omgeving-een-overzicht/>

Incluzio Leiden. (z.d.) *Gemeente Leiden in beweging!* Geraadpleegd op 25 oktober 2023, van <https://www.incluzioleiden.nl/nieuws/gemeente-leiden-in-beweging/>

JSO. (2016). *Handreiking Werken aan Inclusieve Wijken. Meedoen in de wijk, beleid en praktijk*.

Manders, R. (2023). *Kwetsbaarheid in Leiden. De doelgroep van BuZz Leiden in kaart*. Blaauwberg. Geraadpleegd op 20 september 2023, van <https://buzzleiden.nl/wp-content/uploads/2023/07/Rapport-Blaauwberg-2023-1.pdf>

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). (2018a). *Handreiking Gezonde Gemeente*. Geraadpleegd op 10 juni 2023, van <https://www.loketgezondleven.nl/aanpak-gezonde-gemeente>

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). (2018b). *Toolkit Preventie in de wijk. Samen werken aan inwoners*. Geraadpleegd op 12 juli 2023, van <https://www.rivm.nl/gezonde-wijk/preventie-in-wijk/toolkit>

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). (2016). *Gezonde leefomgeving, gezonde mensen*. Geraadpleegd op 10 juni 2023, van <https://www.rivm.nl/gezonde-stad>

Van Leeuwen, A., van Beelen, T., den Boogert, G., van Schaik, L., Splinter, F., Versluis, m., Hueber, G., Robberegt, J., Scholten, D. (2019). *ZUIDWEST OP ZIJN BEST. Ontwikkelperspectief Leiden Zuidwest*. Gemeente Leiden.

Wijksamenwerkingsverband BosGasthuis. (z.d.). *Wijksamenwerkingsverband BosGasthuis. Alle zorg dicht bij huis*. Geraadpleegd op 25 oktober 2023, van <https://bosgasthuis.nl/>

Dankwoord

Allereerst bedanken wij de inwoners en professionals voor hun deelname aan het onderzoek en hun gastvrijheid bij gesprekken en activiteiten. Ten tweede bedanken wij de Gemeente Leiden voor het meedenken en de nauwe samenwerking tijdens de verkenning. Ook bedanken wij de leden van de klankbordgroep voor hun aanvullende perspectieven vanuit de faculteit gezondheid, onderwijs, welzijn en eerstelijnszorg. En tot slot dank aan alle collega's van Hogeschool Leiden die hebben meegedacht.

Leendert Guijt

Onderzoeker Lectoraat Eigen regie bij Fysiotherapie en Bewegzorg

Email: guijt.l@hsleiden.nl

 Zernikedreef 11
2333 CK Leiden
Postbus 382
2300 AJ Leiden

 071 - 5188 800
 info@hsleiden.nl
 hsleiden.nl

 facebook.com/hsleidennl
 x.com/hsleidennl
 linkedin.com/company/hogeschool-leiden